

Megjelenik
1 évfolyam 12 íven,
egyes szám a hónap 1-én.
Előfizetési díja:
1 forint.

IRODALMI SZEMLE.

KIADÓ ÉS SZERKESZTŐ:
LUGA LÁSZLÓ.

Hirdetések
kétszer hasábozott
petitsoron kint
6 krajezárral
számíttatnak.

Eger. III. évfolyam.

12. szám.

December 1-én, 1878.

A t. olvasókhhoz!

Szaklapunk befejezett három évi folyama máris hiányt pótol azok előtt, kik a magyar kath. egyházirodalom teljes képét akarják látni; mert a mennyire csak lehetett, igyekeztünk lapunkban részint ismertetni, részint megemlíteni minden magyar nyelven megjelent kath. irodalmi terméket.

Csak a magyar kath. irodalom történetének vélünk szolgálatot tenni, ha kis szaklapunkat jövőre is fentartjuk. Miért is tisztelettel kérjük a magyar egyházirodalom iránt érdeklő t. közönséget, hogy czélunk elérésére pártolásával segíteni sziveskedjék.

A lap ára a legolcsóbbra van szabva. Tizenkét, sőt több ívet adunk 1 frtért s ha t. közönség további pártolását sem vonja meg tőlünk, az ígértnél jövőre is többet adhatunk.

Lapunk szellemi részét a kath. egyházirodalom igen tekintélyes és rokonszenves egyénei állítják ki, kik az önzetlen fáradozásért fogadják hálás köszönetünket.

Az előfizetési pénz alulírt kiadó-szerkesztőhöz küldendő. A jövő évi első szám jan. elsején fog megjelenni.

Eger, 1878. nov. 30.

Luga László.

Szemle.

Dr. Rapaics Raymund. Egyetemes Egyháztörténelem. Kútfők és jelesebb szerzők nyomán írta Dr. R. R. egri főmegyei aldozár, papneveldei aligazgató és az érs. lyceumban az egyháztörténelem és egyházjog ny. r. tanára. Első kötet. Keresztény ó-kor. — Eger. Az érseki lyceum könyvnyomdájában. 1879. Nagy 8-adrét. 465 lap. Ara 2 frt. 50 kr.

A magyar egyháznak valóban dicsőségére válik, hogy daczára a jelenlegi élénk politikai belmozgalmaknak, — s a rohamosan fejlődő külföldi eseményekre irányult közfigyelemnek, — hazánk papsága az egyházi irodalom terén egyre buzgó munkásságot tanusít. E buzgalom folytán mai nap, a bibliai tanulmányok kivételével, a theologia valamennyi ágából tudunk már magyar nyelven irt, vagy legalább nyelvünkre lefordított kézikönyveket, sőt terjedelmesebb munkákat is felmutatni. Rapaics úr újra egy eredeti s hiányt pótló hittani munkával lepte meg a magyar kath. közönséget. A 40-es évek óta nem jelent meg magyar nyelven szerkesztett egyháztörténelem. Pedig azóta az egyháztörténelem tere, nem csak a legújabb események gazdagsága, hanem nem

csekély számu történelmi felfedezések által is szélesbült. Örömmel üdvözljük tehát az új magyar egyháztörténelmet. Örömlünket növeli a körülmény, hogy ez új mű, mint alapos készütség, ernyedetlen s czéltudatos munkálkodás gyümölcse, s már megjelenése előtt egy egyetemi hittanár által átnézett s észrevételeztetett dolgozat, — a legszigorubb, de részrehajlatlan ítézet előtt is — derekasan megállhatja helyét.

Szerző műve még nem teljes, hanem csak első része egy három kötetben megjelenendő egyháztörténelemnek. Az ujjabbkori legjelesb történetírók példájára ugyanis szerző az egyháztörténelmet három, vagyis ó-, közép és új korra osztotta fel. A már napvilágot látott első kötet a keresztény ó-kornak történelmét, vagyis az egyháznak keletkezésétől a trulloni zsinatig (Kr. u. 692) terjedő s három kisebb időszakra (az egyház megalapítása 1—100; az üldözések 101—313; és a hitküzdelmek 313—692 korszakai) osztott eseményeit öleli fel.

Szerző élénk tudatával birt annak, hogy mai nap egy tudományos munkához nem csekély igényeket esatol a művelt közönség. Ép azért azon volt, hogy ez igényeknek kellőleg megfe-

leljen. A történelem anyagát igyekvők nem csupán az újabbkori szerzők műveiből, hanem a mennyire lehetséges volt, magukból a régi kütökből meríteni, s ez által művének az eredetiség jellegét kölcsönözni. Nagy súlyt fektetett a helyes rendszerre, s célirányos felosztásra. Az egyes időszakok történetét az egyház elterjedésének s kedvező sorsának elbeszélésével kezdi meg; s folytatólag a viszontagságok megismertetését tárgyalja; azután a felmerült tévtanok- és szakadásokról; továbbá az egyház alkotmányáról, fegyelméről s végre az egyházi irodalomról szól. A történeti részleteket kellőleg domborítja ki; ügyesen csoportosítja az egymással összefüggő tényeket, s így könnyű áttekintést nyújt az egyes korszakok eseményeiről. Kitűnő pragmatizmussal adja elő a fontosabb történelmi mozzanatok indokait, eredményeit s a jövőre kibatott horderejét. Ritka tapintattal s oly módon meríti ki a történelem gazdag tárházát, hogy előadása sem unalmassá nem válik, sem felületesség vagy túlrövidség által hiányossá nem lesz. Főleg a tévtanok ismertetésénél látjuk ezt, hol szerző rendszerint a kütők nyomán, bár mintaszerű szabattossággal s hűséggel ecseteli a különféle eretnységek keletkezését s hittévelyeit, — de azért soha sem feledi, hogy egyháztörténelmet s nem haereszológiát ír. — A mit a legújabb kor történetbúvárai általában, s főképp a nem régeiben feltalált „Philosophumena“ című munka nyomán a keresztény ó-kor történelmére vonatkozólag kiderítettek, — mind ezt R. munkálatában szorgalmasan feljegyezve találjuk, s ez annál nagyobb dicséretére válik szerzőnek, mert eme felfedezéseket sok legújabbkori történetíró, köztük Alzog is, figyelmen kívül hagyta; — s ugyanezen felfedezések hazai közönségünk előtt kevésbé ismereteseek. — Hogy R. részrehajlatlan s igazságos történelmet írt, — felesleges lenne említenünk, — ha nem tudnók, hogy egyik-másik újabbkori kath. történetíró, némely reánk katolikusokra nézve kissé szomorú történeti tényeket elsimítani, vagy kedvezőbb színekben igyekezett feltüntetni. Amde R. ily hibáról nem vádolható, mert leplezetlenül elmondja a történeti igazságokat, bár netalán azok némi árnyat vetnek is az egyházi tekintélyre. Így p. o. nem tartja lehetetlennek, miszerint Liberius pápa aláírta az arianusok által szerkesztett harmadik szeremi hitvallási formulát (270—272 lap), s mint privát személy tévedésbe esett; nem tagadja, hogy Honorius pápa a III. konstantinápolyi zsinaton mint eretnek kárhóztatva lőn, bár világosan kimutatja, hogy II. Leo pápa a zsinatot megerősítő iratában Honoriusra nem mint eretnekre, hanem mint az eretnység elnyomásában hanyagra mondta ki az anathemat (336—337 l.). — Fölötte emeli R. művének értékét és becsét a kedves s vonzó előadási modor, — s a tömörség mellett is tiszta, világos, folyékony és ma-

gyar zamatu irány. Szerző irányának ez utóbbi jelességét már csak azért is kiemelendők véljük, mert az irány magyar zamatának hiánya mai nap iróinknál majd nem általánossá lett, — s e hiánytól a magyar tudományos munkák szerzőit, — kik rendszerint 4—5 különböző s nyelvünk geniusától egészen elütő nyelveken szerkesztett munkák nyomán kénytelenek dolgozni, — csak is kitűnő nyelvérzék ovatja meg.

R. művéről tehát joggal elmondhatjuk, hogy egy beltartalom, mint kulcsin tekintetében a kor színvonalán áll. Alkalmos segédkönyvül szolgál a hittanároknak, s élvezetes olvasmányt nyújt a történelem barátainak.

De valamint a vakító fényvel ragyogó napnak is meg vannak a maga foltjai: úgy R. kitűnő művében is észlelhet az ítéző némely árnypontokat, melyeket mi a legjobb akarattal s egyedül azon okból jelzünk, hogy szerző művének folytatásánál hasonló kifogásoknak elejét vehesse.

Mindenek előtt a miatt kell szerzőt hibáztatnunk, hogy néhol a hosszadalmasságot elkerülni, s a lényeges dolgok előadására ohajtván szorítkozni: némely, bár nem lényeges, de érdekes, sőt a lényegesek kiegészítésére szolgáló dolgokat vagy történeti adatokat említetlenül hagyott. Így p. o. mindjárt a bevezetésben a logica igényeinek megfelelőbb lett volna előbb az általános értelemben vett történelemről, s azután az egyházzal adni rövid fogalmat, — s e két fogalom nyomán meghatározni az egyháztörténelem fogalmát. Az egyháztörténelem kütőiről is igen röviden szól (4 lap) szerző, mert csupán azoknak különféle fajait sorolja elő, de nem ismereti meg tüzetesen az ítézési szabályokat, melyek szerint a történeti kütők méltatása történni szokott. — Jézus életének leírásánál nem lett volna érdektelen legalább jegyzetileg valamit megemlíteni a napkeleti bölcsék neveiről, hazájáról s ereklyéiről*). — N. Konstantin császár megérdemlette volna, hogy szerző róla valamicskével bővebb jellemzést írjon, mert e rövid megjegyzés: „Konstantin mindenesetre egyike marad a világtörténelem legnagyobb alakjainak, bár magán élete nem minden kifogás nélküli“ (222 l.) nagyon általánosan jellemzi e nagy nevű császárt. Hasonlóképp helyén lett volna megemlíteni, hogy némely történetírók vélekedése szerint N. Konstantin nem halálos ágyán, hanem jóval előbb Silvester pápa által Rómában kereszteltetett meg¹⁾.

*) Vízkereszt ünnepénél, a 389. lapon, megemlékezik róluk. Szerk.

¹⁾ Legújabbban Darras nagyszabású egyháztörténelemben (Histoire générale de l'église tom. IX. p. 72—98) nyomós érvekkel bebizonyítani törekedett, hogy azon vélekedés, miszerint N. Konstantin halálos ágyán kereszteltetett meg, az által keletkezett, hogy az arianusok caesareai Őzseb egyháztörténelmébe becsusztatták e nagy császár kereszteltetésére vonatkozó részt, s hogy számos régi törté-

Ugyanezen császárnak a római pápa javára tett állítólagos donatiójáról is érdekes lett volna valamit szólni. Különben ez utóbbi hiányt szerző a középkor történelmében, hol a pápa világi fejedelemségének keletkezéséről fog beszélni, könnyen utánpótolhatja. *) — Szerettük volna azt is, ha szerző Nestorius halálzásának évét feljegyezve (297 l.), a halál nemét is megemlítette volna. Szerintünk ugyanis Isten ujját láthatjuk abban, hogy Nestorius, ki Teremtőjétől nyert ékesszólását az Isten anyja káromlására használta, iszonyatos halállal mult ki. Férgék által lepetett meg, melyek először is nyelvét, s azután egész testét felemésztették. Célirányos, ha a történetíró az ilyen nyilatkozó isteni büntetésre mutat. — Továbbá, midőn szerző a patriarchák, metropoliták és püspökök joghatósági körét ismertette (369—380 l.), nem lett volna szabad az exarchákat teljesen mellőznie. — Végre még egy hiányt kell felemlítenünk, azt t. i. hogy szerző egész művében sehol sem jelzi a sz. atyák, hittanítók (doctores) s az egyházi írók közti különbséget.

A most felsorolt hiányokon kívül még az a kifogásunk is van, hogy szerző némely nem teljesen biztos történeti tényeket: kétségtelenek gyanánt tüntet fel. Igy p. o. azt állítja, hogy a kis Jézus az Egyiptomból történt visszatérés után mutatott be a templomban, illetőleg a Szűz Mária ekkor tett eleget a tisztulási kötelemnek (44 l.), holott ez mai nap is vitás kérdés. Sokan ugyanis úgy vélekednek, hogy a napkeleti bölcsek Jézus születése után körülbelül csak egy év múlva jöttek Bethlehembe, s így a szűz anya tisztulásának az Egyiptomba való futás előtt kellett megtörténnie ²⁾. — Hasonlóképp sz. Hippolytról határozottan azt írja szerző, hogy I. Kálíxt ellenében ellenpápává lőn választva (184 és 209 l.); pedig ezen vélekedés valósága azon, még mindig vitás kérdésen fordul meg: vajjon Hippolyt avagy más valaki volt-e a hirneves „Philosophumena“ című munka szerzője?

Végre némi irányhibákról kell szólnunk. Fentebb ugyan a legnagyobb dicsérettel emlékeztünk meg szerző irányáról. Mind a mellett meg kell vallanunk, hogy itt-ott R. művében egy kissé pongyola kifejezésekkel vagy szokatlan szavakkal találkozunk; p. o. esődöt mondott emberi szellem (31 l.); (az aeonok) egymás közti párzás által sokasodva (131 l.); zsidózók (judaizantes 77 l.); szigorúság (rigorismus 246 l.); Lucilla háziját (domesticum 245 l.); s a Lonovics Népszerű Egyh. Archaeológiájából átvett e szavak: „gyertya-

netirő határozottan elismerte, miszerint N. Konstantin Silveszter pápa által kereszteltetett meg.

*) Nézetünk szerint is inkább ott lesz helyén e tárgyról szólni. Szerk.

²⁾ V. ö. Papenbroek: Acta Sanctorum. tom. I. April. és Patrizzi: De Evangel. lib. III. dissert. XX. tom. II. p. 277. edit. Frib. Bréag. 1853.

szok, eskérek, ajtárok (acolythi, exorcistae, ostiarii 166 l. *) stb.

Mindössze ezek lennének R. különben kitűnő műve ellenébeni kifogásaink, — melyek őszinte elsorolása által, — mint bizton reméljük, — a mélyen tisztelt szerző neheztelését nem fogjuk magunkra vonni. Hisz hibátlan mű nem létezik a világon. S mig nagy feladat oly kitűnő munkálatot, mint R. uré, megírni: vajmi könnyű a benne előforduló árnypontokat felfedezni! Tiszta szívből kívánjuk, hogy R. úr friss egészségnek örvendve, a legjobb munka kedvvel folytathassa s minél előbb befejezhesse művét, mely a mint arról a már megjelent első része kezességét nyujt, maradandó értékű s becses gyöngye leend egyházirodalmunk kincstárának ³⁾.

Az elegans kiállítású munkát a legmelegebben ajánljuk a hazai kath. közönség figyelmébe és pártfogásába. *Kazaly.*

Füssy Tamás. IX. Pius pápasága. I. rész. Házi könyvtár XXVIII. Kiadja a Szent-István-Társulat. Bolti ára 2 ft.

IX. Pius, szent Péter utódai diszes sorában magasan kiemelkedik; pápasága VII. Gergely pápaságával egy színvonalon áll. A nagyok közt is nagygyá tevék őt személyes tulajdonai, s viselt dolgai, melyek a világtörténelem nagy eseményeit képezik. Ez események, mint a világot mozgató eszmék kifolyásai, mind a multa, mind a jelen és jövőre felette tanulságosak és érdekesek. Kapva-kap is azokon a világ, azért IX. Pius pápaságának már is egész irodalma van.

IX. Pius válságos időben lépett a pápai trónra. Előestéjén annak, midőn minden törvényes alap: vallás, polgári rend, törvény, engedelmisség lábbal tiportatott. Akkor végződött egy nagy forradalom és kezdődött egy másik, mely egész Európára kiterjedt. Olaszországban az összeküvések és titkos társulatok korszaka vette kezdetét s ezek folytán a pápa, mint világi fejedelm fölötte vészes felhők tornyosultak. A lázadás ösztönei erőszakosan törtek ki, mint a halálos betegségek járványos időkben. A lángra gyuladt szenvedélyek, a franciaországi események hatása alatt, reformokat követeltek és az olasz nemzeti egység eszméje tervszerű, forradalmi

*) Az i. t. bíráló ur figyelmét ugylátszik kikerülte, hogy szerző, könyve utolsó lapján maga is sajnálkozását fejezi ki e hibás képzésű szavak használása felett. Szerk.

³⁾ Szerző, mint előszavából megértjük, többnyire német szerzők munkáival élt. Mi tehát a további munkálatnál két kitűnő francia művet bátorkodnánk figyelmébe ajánlani, u. m. Darras nagyszabású egyháztörténelmé s Michaud: „Biographie universelle ancienne et moderne“ Paris, ch. Desagrave et Comp. — című 45 kötetre terjedő könyvét. — Az előbbi mű adatok gazdagsága, a kűtfőköl s az újabb kori szerzőköl merített terjedelmes idézetei által, egész könyvtárt pótol. Az utóbbi munkában pedig a történelem szinpadán szerepelt minden nevezetes egyén kimerítő életrajza olvasható.

*

felölelni, szélesebb keretű lesz is, mint ezt a „Házi könyvtár“ köre s a tagilletményi tekintetek szorosán véve megengednék.

E mű valóban méltó párja leend VII. Pius pápaságának és nemcsak a tudós írónak, hanem a Szent-István-Társulatnak is díszére válik. Az ily művek kiadása által a társulat nemcsak katolikus irodalmunkat gazdagítja, hanem egy színvonalra emelkedik tudományos intézeteinkkel, ily művek által igyekezték ezeknek sokszor katolikus-ellenes kiadványait ellensúlyozni s azokat katolikus körökben kiszorítani.

—K.—n.

Répászký József. **Általános Dogmatika, vagyis**

Alapzatos Theologia (alapvető hittan). Irta R. J. Kassa-egyházmegyei áldozár s papnöv. r. ny. hittanár. A ft. püsp. hatóság jóváhagyásával. I. k. 1. rész. 544 l. n. S. Eger, érsek-lyc. nyomda. 1878. Ara?

E lapok 1876. aug. 1. számában Hurter dogmaticájáról szólva, *) alatt említést tettünk két készülőben levő magyar dogm. munkáról; ezek egyike a fent címzett műben immár a nyilvánosságáé. Midőn akkor e munka hatására nézve előlegezett reményünknek kifejezést adtunk, megvalljuk, inkább egy szűkebb körre szorítóköző tankönyv lebegett előttünk. Tankönyv helyett egy nagyszabású művet kaptunk. Örömmel fogadjuk várakozásunk teljesülése helyett — a meglepetést. És bizton hiszszük, R. műve meglepetés volt nemcsak ránk, de a közönségre is, mely egyházirodalmunk utóbbi örvendetes gyarapulásának dacára sem igen mert számítani az oly nagyobb jelenségre, minőnek R. fellépését kell tekintenünk. De ha irodalmi viszonyaink között ilykép külsőleg indokoltnak találjuk is a meglepetést, nem kevésbbé kell azt igazoltnak mondanunk magának a munkának belértékét tekintve is.

Az egész műből csak az I. k. első része fekszik még előttünk, de e részlet után is kimondhatjuk általános ítéletünket a vállalat értékéről; s ez ítélet R.-ra előnyös.

Bámulatos kitartással, hangya-szorgalommal, alapos tudományossággal, a jó ügy szeretetéből merített lelkesedéssel s mély vallásos érzülettel R. oly műbe fogott, s illetve oly művet adott eddig, mely kivált korszerűsége, — s tartalmi teljességénél fogva legbecsesebb, leghasznosabb hittani műveink közt méltó helyet foglal el.

A korszerűséget nem a muló napi becs értelmében vesszük itt. A theologia korszerűségének, hogy úgy mondjuk, saját fogalma van. Hogy mennyiben korszerű R. műve, ezt az előszóban kifejtett elvek szépen megmagyarázzák; s bizonyíték az egész tartalom. R. a korszerűsége öntudatosan, elvek szerint törekedett, melyeket első sorban a Conc. Vat. által talált kijelölve s meghatározva. Ez elvek megjelölik a kor három főtévelyét, s megszabják az irányt, melyben azok

leküzdésére haladni kell. R. e tévelyek ellen, s ez irányban haladt.

De R. műve még egy más tekintetben is korszerű. Ő azon mindinkább erősödő és valóban helyes theologiai irányzatnak hive, mely oda törekszik, hogy a gondolkodó elméket a régi mesterekhez visszavezesse s szellemükhöz közelebb hozza. Dolgozatának gyökerei a scholasticismus tananyagába mélyednek.

S a mi a hasznosságot illeti? — R. oly hit-tudományi magyar művet akart írni, „mely talán vezérfonalul szolgálhat azon fiatalabb papoknak, kik hittudományi ismereteiket föleleveníteni, vagy talán egyben-másban kibővíteni akarják,“ — s „melyet akadémiai műveltséggel bíró világi is olvashat s érthet.“ A világi olvasóközönségre szerző sem igen számít; és sajnáljuk, de e fölfogásban vele egyeznünk kell, részünkről különösen azért is, mert művét, kidolgozási módoránál fogva, egészben véve, világi olvasóra nézve alkalmasnak nem tartjuk; bár elismerjük, hogy észhez, szívhez szóló egyes részletei ez olvasóközönségre sem téveszthetik el hatásukat. — Közönségét az egyháziak sorában kell keresnie, s ha kizárólag nem is, de első sorban kétségkívül azon fiatal papok közt, kiktől főnőbb szól. Sok bölcsészeti és theol. előismeret, sőt mondhatjuk, rendszeres tanulmányon alapuló általános theol. átnézet szükséges, hogy R. művét bárki is ohajtott haszonnal forgathassa. Az iskola embere, vagy az abból még alig kilépett ifjú, tanulmányozás közben nem fogja még annyira izetlennek, fárasztónak találni az iskolás, szakszerű felosztásokat, definitiókat, subtilis elemzéseket stb. s nem fog oly nagyon felakadni a sokszor anticipált megjegyzéseken s fejtegetéseken, melyeknek módszertanilag jóval utóbb, máshol volna helyök. S itt mindjárt is megjegyezhetjük, hogy ez anticipálás szerkezeti, módszerei tekintetben véve, R. művének öreg hibája; legalább nagyobb, mint ugyanazon dolognak gyakori, fölös, és nem ritkán zavaró ismétlése, mit a dolog minden oldalról való megvilágításának szorgoskodó szándéka is alig menthet. — A főnőbb jelzett korszerűség mellett kiválóan hasznossá teszi e munkát tartalmának teljessége s bősége. Valóban kincses bánya. Igaz, fáradság mellett jutalmaz csak, de e jutalomért méltó a fáradozás.

R. új rendszert nem alkotott. Ebben tehát nem eredeti. De, mint maga is bevallja, az eredetiséget nem hajhászta az anyag körül sem. Sok szerzőt, — kiket előszavában s helyenkint az egyes fejezeteknél is megnevez, — és bőven kihasznál; egyiktől-másiktól egész, nagyobb részleteket sorról sorra átvett. Amde az elfogadott rendszer keretében bizonyos önállósággal mozog s rendelkezik az anyaggal; s amint itt a főnt jelzett elvek irányadása mellett sajátos czélokra törvén, egyszerű utánpótlásnak nem mondható, — úgy

azon különleges nézponoknál fogva, melyekből kiindulva az idegen szerzőktől vett anyagot felhasználja, gépies compilatornak sem tartható.

Térjünk a részletekre.

A tulajdonképeni tárgyalást terjedelmes bevezetés előzi meg. Ez előzményekből világosan felismerhetők kiindulási pontjai, megállapítható tervezete, mely körülbelül a következő alapeszmékből szövődik.

A földi lények közt, kiváló tehetségeinél fogva, legjelesebb az ember. S minthogy tapasztaljuk, hogy minden a mi van, célra törekszik és cél miatt van: az ember jeles tehetségeinek is van ily célja. E tehetségek főbbjei: az értelem, az akarat és érzőtehetség. Mindháromnak van célja. — Az értelem célja nem lehet más, mint az igaznak megismerése; az akarat célja a megismert igaz és jó szabad választása s véghezvitele, és az érzés célja és törekvése a boldogítónak, a legfőbb jónak bírása.

Az értelem, mely az igaz és jó megismerésére van rendeltetve, meg nem állapodhatik a részleges vagy viszonylagos igaz és jó fölismerésénél, hanem keresésében tovább vitetik a föltétlen igaz, a teljes jó megismerése felé. Ez — Isten. Őt megismerni az ész s értelem hivatása. Ismeretünknek két fő alaki elve s forrása van: a természeti világosság és egy fensőbb, a természetfölötti.

Természeti módon megismerjük a föltétlen igazságot, jót, az Istent, a természetből (a külső természet szemléletéből s belvilágunkból s e kettő által) mert a kül- s belső természet Isten műve lévén, az alkotónak képe s hasonmása; tükör, melyben s melyből az alkotó művész visszaragyo-g. A külső- és belvilágunk revel. naturalis. — De Isten természeti erőnk felülhaladó módon is megismertetheti és megis ismertette magát velünk a természetfölötti kinyilatkoztatás által. Ez revelatio per gratiam. Mivel amannak és ennek már itt e földön lehetünk részeseivé, mindkettő revelatio in via, vagy theologia viatorum (Zarándokok istenismerete). Van még egy ezeknél is fensőbb t. i. istenismeret a dicsőség világosságában (in lumine gloriae). Ez a véges teremtményi ismeret legfőbb foka. A revelatio, illetve theologia naturae, theol. per gratiam és in lumine gloriae egymással szoros összeköttetésben vannak. A legalsóbb előcsarnoka és praeambuluma a reá következő fensőbbnek s ez ismét a legfensőbbnek. Az első nélkül nem lehet a második, a második nélkül a harmadik; de azért saját nemében mindegyik tökéletes lehet. A naturalis lehet in suo genere tökéletes, a második is in suo genere tökéletes, és tökéletlen, ha t. i. viszonyítatik az utána következő fensőbbhez.

A legtökéletesebb istenismeret az Istené (theol. Dei, theol. prototypa) a többi ismeret is abból van vagy lesz velünk közölve; ezért theologiánk ismeret per participationem (ex veritate

vel scientia, quae Dei est, de seipso et operibus) In lumine gloriae is — noha legtökéletesebben, de mégis — csak teremtményi módon ismerhetjük meg az Istent.

Adja azután a theologia felosztását; szól külön-külön §§-ban a hit s theologia egymás közti viszonyáról, a theologia anyagi s alaki tárgyáról, a theológiáról, mint tudományról s bölcseségről, viszonyáról a többi tudományokhoz, szükséges és hasznos voltáról, a theologiai érvelelésről s bizonyítékok természetéről, a hittudós szükséges tulajdonairól s erényeiről; a hittanítók és tanulók köteleességeiről.

Már maga a bevezetés gazdag anyagot ölel fel, s párját ritkító részletességénél fogva tanulságos is, bár több pontjának világosságát s meggyőző erőt csakis a később előadottak köleső-nöznek.

Az általános dogmatica fogalmának meghatározása, felosztása, s a vallás fölötti előleges elmélkedés után (92. l.) áttér tulajdonképeni tárgyára (I. rész) a vallás és kinyilatkoztatás elméletére, szólnán először Istenről (I. fej.)

Részünkről kívánatosnak tartottuk volna, ha Isten létének bebizonyítása előtt, az ismetanból a megismerés teoriáját legalább főbb elveiben előre becsátja. Amit jóval utóbb (358. l.) egy rövid jegyzetben elmond, bővebben kifejtve s megállapítva inkább helyén lett volna itt, istenismeretünk helyes utjának s igazvoltának kimutatására. Így, — még ha a természeti istenismeret körüli téves nézetek és hamis elméletekről szóló tárgyalást jelen helyén meghagyja is, amely különben szerintünk inkább ide való volna, — nemcsak az ontologismus stb. valamennyi téves ismeretmód találja meg előre gyökeres czáfolatát, de az istenismeretünk tartalmáról szóló tannak is meg lett volna vetve helyes alapja. Az analog ismeretről a tárgyalás folyamán többször beszél; de annak egy helyen való alapos kifejtése a teljes megérthetős s a fölős ismétlések kikerülése végett, czélszerűbb leendett. Az, mit Isten megismerhetőségére nézve 97 s. k. l. mintegy kiindulási pontokul kiemel, ki nem elégitő. „Az Isten létének meg — vagy meg nem ismerhetőségére nézve, ugymond, a szerint kell következtetnünk, a milyen fogalmunk van a dolgok föltétlen és első okáról.“ Egyszerűen kérdjük: honnét e fogalom. — mely különben is összeesik Isten fogalmával? A priori? Ezt sz. sem fogadja el. Bár rövid discursus után, a posteriori? De akkor Isten léte már bizonyítva van, s az ő létének meg, vagy meg nem ismerhetőségére nézve a dolgok föltétlen és első okáról való fogalmunkból nem kell, nem lehet — következtetnünk. A téves és helyes istenfogalom különböző alakzatait pedig különösen is feltüntetni, mint sz. teszi, a végre, hogy lássuk, „miszerint Isten megismerhetőségének kérdésére a válasz különböző, s attól függ, hogy mily fogalmat alkotunk ma-

gunknak a föltétlen első ok mivoltáról,“ — s „hogymely álláspontra helyezkedünk is, Isten létét csak felmenő uton s következtetőleg (a posteriori) ismerhetjük meg;“ — szerintünk czéltalan. Mire való is a föltétlennek előre gondolt, feltételezett fogalmából, a föltétlennek, Istennek, megismerhetőségét fejtegetni? Hisz ha ama fogalom, mint az 5. 6. p. a monistikus, azaz pantheistikus és dualistikus értelemben, hamis, merő agyrém, — amint ugy is van; — nem sokat ér arra hivatkozni, s vele azon mozzanatot kitüntetni, hogy csak a posteriori bizonyíthatnók be — ez agyrém létezését is! Ha pedig a föltétlen fogalma, mint 7. p. monotheistikus, helyes, valódi, e helyes fogalom magában véve nem szolgálhat arra, hogy Isten megismerésének utját nekünk megmutassa, miután magára e helyes fogalomra már épen azon az uton juthattunk csak el.

A föltétlen fogalmáról szólva, itt említjük meg azon könnyen zavarba hozó ingadozást is, melyet a végtelenről való tudat eredetének fejtegetése körül a műben észlelünk. Kiírás helyett egyszerűen csak a 85 l. 10. magában is ellenmondásos helyének a 107 l. 1. jegyzet 161 l. 181 l. egybevetésére utalunk. Nem mondjuk azonban ezzel, hogy sz. e kérdést végre is nem tisztázná; de kiemeltük ezt, mint tehetnők p. az istenszémre vonatkozó helyeket illetőleg is, (v. ö. e. k. 102. 161. 164. 175. 305 stb. ll.) hogy ki-tüntessük sz. azon eljárásának hátrányát, mely szerint több dolgot, többszörösen inkább csak alkalmilag érintget, fejteget; ilykép zavarba hozva helyenként az olvasót.

Az Isten létezésének bebizonyítására felhozott, igen helyesen aposterioricus, érvek általában szépen, meggyőzőleg adatnak elé s helyes rendben csoportosulnak. Csak a 113. l. a III. érvet találjuk nagyon körmön fontnak; a 116 l. V. érve második részét szivesen vettük volna bővebb kifejtésben. „Aristoteles ezen igen szép és begyőző érve,“ amint előadatik, a több, lényegbe vágó suppositum folytán, hézagos. A 124 l. X. a létezők tárgyi sokaságából vont érve a 240 l. 2. bekezdés oda gondolásával is hiányosnak tünik fel; a 4 p. zárlatban pedig a következtetés menete visszás. A czéltani s történeti érvek szélesebb mederben, hatalmasan haladnak; amabban a czeleszmeiség fejtegetése különösen is kiemelésre méltó; az utóbbiban sajnálattal nélkülözzük, az egyetemes közmegegyezés bizonyító erejének részletesb kifejtését. Utóljára említjük, de jelességre elsőnek tekinthetjük a 144. l. II. erkölcsi érvet; a 146. l. fejtegetés egyik legremekesebb helye R. művének. Az egyes érvekkel kapcsolatban részletesen czáfolja az oda vágó ellenvetéseket. R. kiváló polemikus; s e tulajdonsága, mint műve egyéb helyein általán, mély, találó, élénk czáfolásban itt is kitünően érvénye-

sül. — Az Isten létéről szóló érveket egy magvasan irt visszatekintés zárja be.

Áttérve a természeti istenismeret körüli téves nézetek- és hamis elméletekre, nagy részben szorosán idegen szerzők — kivált Stöckl — nyomán behatóan ismerteti és czáfolja az álmysticismust, ontologismust és traditionalismust. Az ontologismus kapesán külön §-ban tárgyalja az ugynevezett lénytani érvet, melynek más beosztás mellett közvetlenül az Isten létéről szóló érvek után kellett volna következnie. Szerinte ez érve magában véve, eltekintve a többitől, nem olyan, hogy abból Isten tárgyilagossága létére következtethetnénk; csakis arra szolgálhat, hogy Isten létét más érvekkel bebizonyítván, az ő szükségképi létét s föltétlen tulajdonait belőle deducálhatjuk. Ez sz. Tamás nézete is. Különben, mi-kép vélekedett ez érve értéke felől maga sz. Anzelm is, sz. alaposan s világosan kimutatja; a honnét látható, hogy maga sz. Anzelm sem tartotta a lénytani érvet az Isten léte egyedüli érvényes bizonyítékának, hanem ő is nagy súlyt fektetett az aposterioricus istenismeretre, s így mind az álmysticismustól, mint a tulajdonképi ontologismustól messze áll.

Következnek az Isten léte ellen irányuló tévtanok: az istentagadás, a pantheismus, materialismus, positivismus, deismus, Kant ideotheismus, a polytheismus és dualismus. E két utóbbi képtelenségének kimutatására, igen helyesen, sz. elégnék tartott egy-pár sort; a többiről terjedelmesen, alaposan, világosan értekeznek. Csakis az atheismusnál tehetnők azon csekélyebb észrevételt, hogy sz. a 200 l. még hagy egy kibúvót az istentagadónak, ki mondhatná, hogy Isten eszméjét, mint agyrémet, pusztán mások után, hallomásból szerezte. Az atheismusnál lett volna alkalmas helye a 241 l. olvasható erősebb mondasoknak is.

Az isteni lényről ez. szakaszban, az Isten physical és metaphysical lényegéről, az isteni tökélyekről vagyis természeti istenismeretünk tartalmáról s ezen ismeret miképeni keletkezéséről tárgyaló rész, az éles theol. fogalom-különböztetéseket, szabatos előadást, a rövidség mellett is kimerítő teljességet tekintve, kiválóan sikerült. Isten metaph. lényegeül sz. az aseitást fogadja el. Gondoljuk, csak tollhiba, midőn a 238 l. írja, hogy az Isten metaph. lényegére vonatkozó vélemények közül az első (nominalistákét) és második (Duns Scotusét) el kell vetni; ugy véljük ez itélet egy kis distinctiót megtűrt volna.

A vallásról szóló II. fejezettől kezdve mind inkább zavarólag hat, s előtérbe lép azon módszertani tekintetben feltűnő s már fönebb is jelzett visszasság, mely szerint sz. a fokozatos haladás rovására fejtegetései során a természet-fölötti rendet, a kereszténységet mint adott tényezőket veszi, s különösen érveléseiben már azokra támaszkodik. Igaz, fejtegetései így tartal-

masabbak, önmagukban véve hatályosabbak; de ez eljárás a helyes tárgyalási rendet tekintve, bajosan indokolható. Ha sz. mielőtt a kinyilatkoztatás elméletét befejezi, nem vonja ilyenképpen tárgyalása folyamába azon igazságokat, melyeknek bizonyossága rendszeresen csak utóbb állapítható meg, aligha nem előnyösebben cselekszik. Szerintünk elég lett volna előbb csak elméletileg, természeti bölcsesettel kifejtteni, megállapítani, mint előbb az istenismeretre nézve tévé, a vallás, egyház stb. fogalmait, az ezekre vonatkozó természeti igazságokat s így menni át fokozatosan a kinyilatkoztatásra, s illetve ez előzmények alkalmazásával a kereszténység tényének részletes tárgyalására. Amint maga a természetfölötti rend a természetin alapszik, ezt le nem rontja; úgy lehetett volna a tanban is szorosan e szempontnak megfelelő módszert követni. A természetfölötti hit szükséges, természeti előfeltételeit, melyek azt igazságréndileg megelőzik (350 l.) igen szépen lehetett volna külön, mindvégig következetesen, kifejtteni; ez elkülönítés annál kevésbé okozhatott volna aggályokat, mert mint sz. (u. o.) igen helyesen mondja: „a ki a (természeti előfeltételekre vonatkozó) természeti ismeret lehetőségét tagadja, vagy pedig bármely tekintetben jogosulatlanul megszorítja, az mindig a természetfölötti kinyilatkoztatás és hit ellen irányzott merényletet követ el.“ A természetfölötti rendnek a természetivel való egyezősége (congruentia) ily beosztás mellett igen szépen kimutatható, illusztrálható lett volna; minek szintén megvan a maga sajátos, bizonyítékszerű értéke.

Az itt kiemelt fogyatkozástól eltekintve, a vallásról szóló fejezet a lagtartalmasabb, legszorgalmasabban dolgozott részek egyike. A vallás szükségesség voltáról, (s az egyház) — szabadságáról s függetlenségéről kivált, gyönyörűen értekeznek. Értekezések, önmagukban is megálló értekezések ezek, melyek főleg a korszerű vonatkozások, sűrűbb gyakorlati reflexiók, lendületesebb irány, hévteljes hang által kitűnve, egyszersmind a legjelesebb publicistai tollra vallanak. E fejezetben a §§. sorrendjét szerettük volna felcserélve látni, jelesen a 33 §. a 31 §., a 36 §. a 35 §. előtt inkább helyén lett volna.

A III. fejezet a kinyilatkoztatásról, a IV. annak ismérveiről szól. Szerző e részek különös fontosságának tudatától áthatva, valóban jeles, mesteri művet adott. Alig gondolható e tárgyat érdeklő mozzanat, mely figyelmét elkerülte, alapos megvitatás nélkül maradt volna. A sok közül elég legyen p. a 353 l. 6. s köv. mutatnunk. A természeti s természetfölötti rend határvonalát élesen megvonja s azok egymásközi viszonyát elég tüzetesen kifejti, megállapítja. A naturalismus- és rationalismussal hatalmasan leszámol. S ha itt általában valamit kifogásolhatunk, az ismét a még csak feltételezett de be nem bi-

zonyított igazságok előzetes bevezetése. Részletes megjegyzéseink a következők. Ugy véljük az eszmék világosb kifejtése, kidomborítása czéljából nem lett volna fölösleges külön foglalkozni azon kérdéssel is: Kelle-e, és miért, természetfölöttinek lennie azon kinyilatkoztatásnak, mely erkölcsileg szükséges, hogy az ember a tisztán természeti valláshoz tartozó elméleti és gyakorlati igazságokat kellően felismerje? (v. ö. 258. 8.) A felelettel, (v. ö. 378 l. 3. 401 l. c.) hogy az embernek jelen létrendében természetfölötti czélja van, a kérdés nincs megoldva; mert ez ok abszolút szükségét involvál. Feleletül nem volna elég a Conc. Vat. Decr. de fide cath. c. II. való hivatkozás sem; mert az inkább csak egy ténnyt constatal, mint a fönnebbi kérdés „miért“-jére adja meg a választ. A kérdés helyes megoldására az olvasó kétségkívül talál sz. nél elég nyomot s adatot — elszórtan. V. ö. p. 381 l. 2. a. 382 l. c. 392 l. 7 p. vége: 410 l. 417 l. 3. p. 444 l. b. c) stb. — A kifejezésekben is nélkülözzük itt ott a szabatoságot. P. a 384 l. s egyéb helyeken e tétel: „Ez okból (t. i. hogy magunkra hagyatva az ész könnyen tévedhet, az igazság ismeretére csak kevesen, csak hosszú idő múlva s későn juthatnak el, s ha eljutnak is, az ismeretbe sok tévelyegyülhet be) még azon esetben is, ha csupán természeti vallásra lennénk is rendelve, ezen vallás igazságainak ismeretére a természetfölötti kinyilatkoztatás segítése nélkül alig juthatnánk el.“ — az aláhuzott sorok miatt felszegnek tűnik fel. Mert a természetfölötti kinyilatkoztatás erkölcsi szükségességét az emberiség tényleges helyzetéből igazoljuk, e helyzetben pedig, tényleges természetfölötti rendtelés mellett, ama feltevésnek nincs helye s alapja.

Különösen felöltő pedig a szabatoság hiánya a természetfölötti kinyilatkoztatás erkölcsi szükségére vonatkozó fejtegetés összegező zártételeiben. „Tételeményes kinyilatkoztatásra erkölcsileg szükségünk van, mondja sz. (399 l.) a) mert a természeti vallás elégtelen az ember végezéjára elérésére: b) mert a magára hagyatott közönséges (ki nem művelt) ész elégtelen az igaz vallás megismerésére; c) mert a bölcsészetben kiművelt ész is elégtelen arra.“ Lássuk. a) Milyen végezél ez? Természeti? Erre, elméletileg véve a dolgot, a természeti vallás elégséges; a tényleges helyzetet tekintve pedig, az előzmények után még bizonyításra vár: miért legyen a szükségelt kinyilatkoztatás — természetfölötti? Ha az ember igazi, természetfölötti végezéját értjük, — és érthetjük, — akkor itt a természeti vallás elégtelensége nem erkölcsi: (v. ö. 378 l. 3.) — és csak abszolút szükségéről lehet szó, tehát nem arról, mit az előzményekben sz. bizonyítani kívánt. — b) c) Melyik az az igaz vallás? Ha (v. ö. 407 l. 410 l.) az igaz vallás soha sem volt pusztán természeti, vagy: természeti igaz vallás, mint ilyen, soha sem létezett. — ugy az csak a természetfölötti lehet.

Az ennek megismerésére való elégtelenséget akartá-e szerző az előbbieken kimutatni? Aligha. Elégnek tartunk ennyit kiemelni annak igazolására, hogy e tételek — és pedig mint olyanok — fogalmazásában egy kissé több szabatosság, élesebb megkülönböztetés helyén lett volna. Megjegyezzük még, hogy a d) tételről az előzőekben külön nincsen szó.

Kiváló részletességgel s alapossággal szól s a kinyilatkoztatás ismérveiről is. Fejtegetései során egyebek közt kiemelkedő mozzanat: a kinyilatkoztatás tényleges létezéséről s hitelességéről való szükséges észszerű bizonyosságunk természetének tüzetes megvitatása. Az igenleges belismérvek közt különös súlyt fektet a hittitkokra s a lelkünk benső tapasztalásából eredő ama bizonyosságra is, melyet az a ker. kath. hit igazságáról, ennek bensőnkben mutatkozó malaszthatásainak s üdvös eredményeinek kétségtelen tudatában tesz. Amit itt — habár részben szintén már alkalmazottan (v. ö. 458 l.) — mond, nem egy tekintetben új s meglepő.

A csodák magyarázásában szintén szélesebb alapon mozog; s a megszokottaknál több, újabb szempontokból világítja meg tárgyát. A 467. l. adott bizonyítása azonban, hogy t. i. a csoda nem szakasztja meg, sem fel nem függeszti a természeti törvényeket, egyoldalunak, hézagosnak, s egybevetve a 484. l. mondottakkal, zavart okozónak tűnik fel. Kár volt Bita idevágó fejtegetését teljesebben fel nem használni. A csodák körüli téves nézetek czáfolatánál a mythos (v. ö. 461. l.) részletesb méltatása el-, remélhetőleg a II. részre maradt.

A proféczia, mint másik külső ismérv tárgyalása e könyvben még befejezve nem lévén, arról ez uttal nem szólunk.

Eddig a mű tartalmáról.

Nyelvezete egészben véve erőteljes, komoly, helyenként emelkedett, eszmeterheltségénél fogva azonban olykor fárasztó. A theologia sajátos nyelve magyar írónak kétszeres nehézségeket okoz még; R. e nehézségeken szerencsésen átküzdte magát. Műszavaival is könnyen megbarátkozhatunk. Legtöbbet a szórend, s különösen az igekötők elhelyezése körül vét; mely hiba, sajnos, jobb írónknál is mind sürűbben mutatkozik. Gyakori az „ama“ „eme“ alak önhangzók előtti hibás használata is.

Elmondtuk nézeteinket. Őszintén rá mutatunk a hiányokra, már t. i. amelyek szerintünk azok. S ezekkel talán kelleténél is részletesebben foglalkoztunk, részletesebben, mint az előnyökkel. Megvalljuk azonban, hogy e hiányokat a fönnebbieken körülbelül ki is merítettük. E bevallás legyen mentségünk s egyik ajánlat a mű nem szorul, mint bátorításra a nagy érdemű szerző, hogy lankadatlan buzgalommal folytassa s végezze be Krisztus ügyében kezdett hasznos vállalatát.

A mű Schuster Konstantin kassai püspöknek van ajánlva. . . . di.

Haynald Lajos **Parlatore Fülöp.** Emlébeszéd melyet írt s a magyar tudományos akadémia 1878. június 16-iki közüülésén kivonatosan felolvasott Dr. Haynald Lajos, kalocsai és bácsi érsek, magyar tudományos akadémiai igazgató és tiszteletbeli tag. (Külön lenyomat a „Magyar Növénytan Lapok“ II. évfolyamából.) Kolosvárt. 1878. 8 r. 46. lap.

E cím alatt jelent meg a nagy eszű és szellemes főpapnak azon emlébeszéde, melyben a jelenkor legnagyobb fűvészei egyikének, ki a magyar akademiának is tagja volt, emléket állított. Bár az emlébeszédnek e kiadása könyvtári uton nem kapható, mert ezzel a nagynevű szerző maga rendelkezik, s jó barátait, ismerőit, és az irodalom munkásait maga tiszteli meg vele, mindamellett szólunk róla, és figyelmessé tesszük reá a közönséget. Meg fog ez emlébeszéd jelenni a m. akadémia kiadványaiban is, és ekkor közkinccsé váland, s mindazok, kik akár Parlatore, akár az őt parentáló egyházi fejedelem iránt érdeklél viseltetnek, meg fogják szeretetni. Ismertetjük e füzetkét annál inkább, mert meg vagyunk győződve, hogy aki azt elolvassa, hálás lesz az iránt, ki figyelmessé tette reá, oly kedves, vonzó olvasmányul szolgál az, s még a laikusok is élvezettel fogják azt átolvasni.

Bevezetésül a szerző, Parlatore rövid életrajzát adja, néhány vonásban csak, de azért a nagyszerű tudós egész életét élénk tárja, jellemzi az egész embert, kinek fő vonásai a jóság, szeretetreméltóság, férfias kitartás és az önként választott tudomány, a scientia amabilis iránti lángoló szeretet volt.

Parlatore életének legszebb oldalai közé tartozott mély vallásos érzelme, mely őt soha sem hagyta el, mely vezérsillaga volt egész életében. „Az ember ismétli az állatokat és mint állat a növényeket, azaz minden szerves lényeket, és pedig a legtökéleteseb módon; ő áll a szerves teremtmények sorának élén, ő az Istentől intézett teremtsének czélja! Evvel mutatja ki a tudomány, mire a hit tanít.“ Így szól Parlatore egyik munkájában, s ez elvezérelte minden kutatásaiban, melyekben nemcsak a tudományt gazdagította sikeres búvárlataival, hanem az Istent is mind jobban megismeré. E vallásos érzelem visszatükröződik egész boldog családi életében, ez teszi őt hű és jó férjjé, gondos szerető atyává, ez tölti el szívét hálás szeretettel neje és gyermeke iránt, kik életét oly széppé varázsták, ennek állit emléket szeretett növényei közt, midőn a viola egy fajtát az apennini violát nevének nevére „viola Eugenie“ névre kereszteli.

Szép vonás Parlatore jellemében azon hálás tisztelet is, melylyel ő a toscanai nagyherceg iránt viselteték; háláját és szeretetét itt is a többi közt azzal fejezte ki, hogy a nagyhercegné nevét „Középafríkanak egy érdekes nem-alkotó nő-

vényfaját“ „*Maria Antonia Orientalis*“ névvel jelölve, e tudomány szótárában megörökítette.

„Ki életének, munkásságának egyik vezéresilaga, egyik indoka s buzdítója vala a lelkesedésig emelkedett hazaszeretet,“ s ez abban is kitűnt, hogy saját hazája növényvilágának megismeretése volt különös munkálkodásának tárgya.

Egy másik, ritka vonása jellemének volt azon lelkesedés, melylyel mások jó tulajdonait és ereyeit elismerte, dicsőítette. Nem érezte magát kisebbnek az által, ha mások érdemei iránt elismeréssel adózott, nem bántotta az irigység kislelkűsége.

De nem csupán mint ember, hanem mint tudós is megérdemli ő dicséretünket; s ha nem alkotott is oly korszakot a növény-tudomány terén, mint egy Linné, Jussien, Decandolle, mégis sokkal járult e tudomány tökéletesítéséhez. A növényboncztant, növény szervtant és alaktant, továbbá a növény-öslénytant és korcsosodástant buzgón és sikerrel művelte. A növényzet helyes rendszerének megállapítására is sokat tett, és erről több dolgozattal is gazdagította az irodalom ez ágát. Legtöbbet azonban Olaszország virányának ismertetése, és a tobzosok, valamint a gnetaceák rendjeinek leírásában használt a tudománynak.

Egy igen helyes megjegyzést is tesz a tudós főpap, Parlatore tudományos működésének taglalása közben, azt tanácsolja ugyanis, hogy a növénytanról írók ne törekedjenek erőnek erejével mindenféle növénynek magyar nevet faragni, mert e téren igen könnyen helytelen útra tévednek. Ez állítás illusztrálására sok ily erőltetett növénynevet hoz fel, melyeknek kimondása valóban még nyelvünk épségét is veszélyezteti.

Parlatore legnagyobb érdemeinek egyike, hogy a nagyszerű florenzi herbáriumot megalapította, ehhez kapcsolván még egy növénytermék gyűjteményt, mely egymaga vagy 20,000 példányból áll.

Ha a tudós érsek nem igen terjedelmes munkájából csak a legérdekesebbet akarnók is kiírni, hasáboakat kellene felhasználnunk; s így az olvasót inkább e munkának azon kiadására utaljuk, mely az akadémia kiadványaiban fog megjelenni. Csak azt említjük még meg, hogy ez emlékbeszéd csatánós bizonyítéka szerzőnk széles körű tudományosságának a botanika terén, amilyennel még azon tudósok közül sem sok bír, kiknél e tudomány nem az ahoz való szeretet és ragaszkodás által műveltetik, hanem egyszersmind életezél gyanánt szolgál.

Végül egy, a szeretetre méltó tudományra mondott apotheosisal fejezi be emlékbeszédét, melyben hallgatóit a növényország szeretetére és művelésére serkenti, hogy „az élet őszhajak jelzette alkonyán is megőrizzék az életfrisseséget, a kedély derültséget, és legbájosabban teremtményeiben bámulják s örvendve dicsőítsék a Teremtőt!“

Dunamenti.

Némethy Lajos. Török mecsetek Budán. Bpest. 1878.

8 v. 107 lap. (Gül-Baba sírkápolnájának rajzával.)
Ára 1 ft.

Némethy legjobb helyrajzíróink egyike lesz, ha oly szorgalommal és lelkesedéssel fog e téren működni, búvárolni és tanulmányozni, mint azt eddig tevő. Egy nagyobb ily helyrajzi munkája 1876-ban jelent meg „Nagyboldogasszonyról nevezett Bpest-vári főtemplom története“ ezimen, melyet rövid idővel utána „Bpest felsővizvárosi sz. Annáról ezimzett (talán: nevezett?) plebánia templom rövid története“ követett. Jelen munkája, e téren a harmadik. Fájdalom, nem rendelkezem elég idővel, hogy adatait pontosan összehasonlítva kutforrásaival, és az általa talán nem ismert és nem használt munkákkal, bővebben és szabatosan bírálhassam. S azért e soraimnak a munka rövid ismertetésén kívül másikat célja, valamely nálamnál hivatottabb itész figyelmének felkeltése, aki azután a kritika éles bonczkése alá vehetné.

Félreértene az, ki e szavakból azt következtetné, hogy Némethy munkája selejtes vagy felületese. Épen nem. Ő ugyan nem irt még oly nagy terjedelmű helyrajzi munkákat, mint Rupp Jakab, kinek vaskos köteteit az akadémia adta ki, és akinek munkái, fájdalom, a hibák legiójától hemzsegnek, de amit irt, az, eltekintve attól, hogy minden emberi mű alá van vetve a gyarlóságnak, dicséretet érdemel. Kutatásaiban és adataiban lelkiismeretesebb és pontosabb, mint Rupp — kinek érdemeit e téren a mondottak daczára elvitatni nem akarjuk, — és ez Némethy-t eléggé dicséri.

Jelen munkának tartalma, a Buda fővárosában a törökök által részint keresztény templomokból átalakított, részint ujonnan épített mecsetek rövid leírása. Ily mecset, hozzá véve Gül-Baba sírkápolnáját, összesen 13 volt. Ezek 1) a várban: 1) a császári palota mecsete. (sereilik dsamisi); 2) a basa m. (pasa ds.); 3) az uj m., (jeni ds.); 4) az óriás m. (saat ds.); 5) az ó m., (eski ds.); 6) a győzelmű m., (feth ds.) II. Buda külvárosában: 7) mecset a hegy talpánál (Taban ds.); 8) a körüljárható m., (matafa ds.); 9) a vízi m., (ssu ds.); 10) a Toighun pasa sólyom-mecsete, (Toighun ds.); 11) Mustafa m., (Mustafa ds.); 12) Hadszi Achmet m., (Hadszi Achmet ds.); és a 13) a Gül Baba türbéje, vagy sírkápolnája.

Sok érdekes eddig ismeretlen adatot hozott Némethy felszínre e mecsetek leírásában, amik különösen ős Buda lakóira nézve bírnak kiváló helyi érdekekkel. Munkája XIV. fejezetében a mecsetekről és azok építéséről általános észrevételeket tesz, a mecsetek építésénél a törökök által követett szokásokról, a mecsetek belsejéről, díszítéséről, az isteni szolgálat módjáról és szertartásairól. Befejező cikkében a budai mohamedán papokról szólva nyújt érdekes felvilágosításokat. Az izlam hierarchiába lépők néhány éven át tanulók „softák,“ ezek a főiskolán „medresse,“ készülnek hivatásokra. Ily főiskolájok a törököknek Budán is volt, s ezt Buda legjelesebb pasája Szokoli Musztafa alapította.

Alsóbb rangú papok valának a „naibok“ és „mol-lák.“ A mecset főnöke az „imam.“ Ezeknél magasabb fokon áll a „mufti,“ s a Konstantinápolyban székelő mufti, ki feje az izlam papságnak, s a „seikul-izlam“ nevet viseli. Tudósaikat „ulemáknak“ nevezik, a mecsetek szolgálait pedig „muezzineknak.“ Szerzetesek, vagyis dervisek, Budán három helyen voltak, főnökük „seik“ nevet visel.

Ez volna röviden az érdekes munkának tartalma, melyet méltón ajánlhatunk az érdeklődő közönség figyelmébe. Haladás, Némethy előbbi munkáihoz képest van benne, különösen az irány tisztaságára és magyarságára nézve, mert a német

mondatkötés és mondat szerkezet békői alól nem tud még egészen kibontakozni.

Nem mulaszthatjuk el még azon észrevételünket sem, hogy a sok idézett munkát helyesebb volt volna a lapok alján, jegyzetekben nyújtani, úgy, amint itt vannak a nyomtatási szépérzékét sértik, és az olvasás folyékonyságát gátolják.

Kivánjuk, hogy szerző tovább haladjon azon ösvényen, melyre oly szép buzgalommal és készséggel lépett; és figyelmeztetjük, hogy különösen ily tárgyú munkában, melyet sok író segédeszközzel használ, adataival inkább ne álljon elő, mintsem hogy olyat állítson, mi nincs teljesen bebizonyítva.

Mustafa.

Könyvészet.

- A GÖR. SZERT. KATH. EGYHÁZ ünnepeinek értelmezése. A munkácsi püspöki hatóság jóváhagyásával kiadja: az ungvári papnevelőház egyháziroldalmi iskolája. Eger, 1878. n. 8. r. 120 lap. Ára?
- BAYER FER. Bacsányi János. Irodalomtört. tanulmány. (Bpest.) 1 ft. 50 kr.
- BÁNÓCZI JOZS. Révai Miklós élete és munkái. (Bpest.) Füzve 2 ft. 60 kr. bekötve 3 ft.
- DANTE, Alighieri, Divina commediaja (Isteni színjátéka.) A pokol. Olaszból ford. és jegyzetekkel kísérte Dr. Angyal János. (Bpest.) 2 ft. 50 kr.
- FEJÉRPATAKY L. A pannonhalmi apátság alapító oklevele. (Bpest.) 1 ft. 60 kr.
- GERDES, H. Die Bischofswahlen in Deutschland unter Otto dem Gr. 953—973. (Göttingen) 92 kr.
- A magyar HELYESÍRÁS elvei és szabályai. Ujabban átvizsgálva kiadta a m. tudom. akadémia. (1879. Bpest.) 10 kr.
- JUNGMANN, JOS. Theorie der geistl. Beredsamkeit. II. Band 2. hälfte. (Freiburg.) 2 ft. 88 kr.
- KALENDER FÜR DEN KATHOL. CLERUS Österreich-Ungarns. Für d. J. 1879. (Bécs.) Bekötve 1 ft. 50 kr.
- LÉVAY ISTVÁN. A magyar nemzeti irodalom kézikönyve műfajok szerint csoportosítva. (Eperjes.) 2 ft.
- MAGYAR LEXIKON. Szerkeszti Somogyi Ede. 9—12. füzet. (Bpest.) Egy-egy 30 kr.
- MEER, A. Der Orden der Ursulinerinnen in Schlesien. I. Theil. (Boroszló) 80 kr.
- MONUMENTA COMITIALIA regni Transsylvaniae. (Erdélyi országgyűl. emlékek.) Szerkeszti Szilágyi S. IV. köt. (1597—1601.) (Budapest.) 3 ft.
- OPERA PATRUM APOSTOLICORUM. Textum recensuit, adnotationibus criticis, exegeticis, historicis illustr., version. latinam, prolegomena, indices addidit F. X. Funk. Editio post Hefelianam quartam quinta. (Tübingiae) 6 ft.
- RAPP, L. Die Statuten der ältesten bekannten Synode von Brixen im Jahre 1511. (Innsbr.) 40 kr.
- ROLFUS, H. Kirchengeschichtliches in chronolog. Reihenfolge vom Vaticanum bis auf unsere Tage. II. Abth. (Mainz) 1 ft. 50 kr.
- SCHLEIDEN, M. J. Die Romantik des Martyriums bei den Juden im Mittelalter. (Leipzig) 65 kr.
- SCHNEIDER, P. J. Die Ablässe, ihr Wesen und Gebrauch. Nach d. Franz. des P. A. Maurel. 6. Aufl. (Paderborn.) 2 ft. 70 kr.
- SCHRÖTELER, F. J. Apostologie. 50 Kanzel-vorträge über die 12 heil. Apostel. Anhg.: Gelegenheitsreden (Düsseldorf) 3 ft.
- SEEBÖCK, P. Ph. Der heil. Antonius v. Padua Leben, Wunder, Lehre & Verehrung. (Mainz) 2 ft. 60 kr.
- SZABÓ KÁROLY. Régi magyar könyvtár. Az 1531—1711. megjelent m. nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. (Bpest.) 4 ft.
- Az 1878. évi TÖRVÉNYEK gyűjteménye. Hivatalos kiadás. 8-adrétben. II. füzet (XI-XXIX. tc.) (Bpest.) 1 ft. 50 kr.
- WATTENBACH, W. Anleitung zur lateinischen Palaeographie 3. Aufl. (Leipz.) 1 ft. 90 kr.
- WENZEL GUSZTÁV. Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferencz négy egykoru püspök a bethlenfalvi Thurzó családból. (Bpest.) 40 kr.
- STEPHANS-DOM, Der Wiener, u. seine Sehenswürdigkeiten in Geschichte, Kunst, Legenden — u. Sagengebilde. Mit 31. Abbildgen. (Bécs.) 90 kr.
- TALABÉR JÁNOS. Zollner János, egyházi beszédek a kath. vallás összes szertartásairól. 8-ik füzet. II. egyházi évfolyam. I. kötet advent-től husv. ut. IV. vasárnapjáig. Budapest, 1878 Tettey és társa. 8. r. 81—240 lap.
- THUILLE, P. V. Der Mensch! Eine Reihe anthropolog. Predigten. 2. Aufl. (Regensb.) 2 ft. 70 kr.
- ZÁDORI EV. JÁN. A Jézus szive ajtatosságának története, mivolta, hittani alapja. (Esztergom.) 2 ft. 50 kr.

Irodalmi vegyesek.

— *Dr. Szeredy József* „Egyházjog, különös tekintettel a magyar sz. korona tartományaira, a keleti s a protestáns egyházakra“ című műve, melyet a budapesti m. k. tudomány-egyetem hit-tani kara a Horváth-féle jutalommal koszoruzott, s a melynek bolti ára 9 ft. 30 kr. mise intentióért is kapható. A megrendelések levelező-lapokon eszközölhetők Pécsen a szerzőnél.

— *Burger Ignác* Pázmány-féle beszédek még folyvást kaphatók intentiókra. Szerző lakik Vörösvárt (Pestmegye) posta helyben.

— „*Silvio*.“ Az 1876-ik évben a jóhírű *Lai-cus*nak „Pázmány Egyletünk“ által magyar fordításban kiadott s ugyanakkor az egyházirodalmi kritika által kellőképen méltányolt, kifogástalan katolikus szellemű — „*Silvio*“ című regénye — egy-letünké, úgy diszkiadásban mint füzve még folyton és pedig leszállított áron kapható. A diszkiadásnak ára ugyanis 2 frt, a füzött kötésnek pedig 80 kr. (ezetött 1 frt 50 kr.) Tíz füzött példány után egy tiszteletpéldánnyal szolgálunk. — Az izléses kiállítású mű, melynek példányai igen szép ajándék-könyvekkül is szolgálhatnak — terjedelmére nézve 38 ivet tesz ki. — A megrendelések a Vác-egyházmegye növendékpapság „Pázmány Egylet-éhez“ intézendők. A Vác-egyházmegye növendékpapság „Pázmány Egyletének“ tagjai.

— *Darras Abbé*, a kitünő egyháziíró, „a *L' Histoire générale de l'Eglise*“ szerzője, 50 éves korában meghalt.

— *Az esztergomi növ. papság* magyar egyházirodalmi iskolája előfizetést hirdet dr. *Kersch- baumer Antal* „*Paterfamilias*“ című művének második s javított kiadására. A 25 ivnyi sűrűn nyomott 8-ad réti munkának ára 1 frt 50 kr. Növ. papok- nak 1 frt 20 kr. A példányok utánvéttel fognak szétküldetni.

— *Hajóssy Gy. Krizánt.* Fer. r. áldozár és simontornyai hitszónok, a következő című munkára hirdet előfizetést: „*Jézus szenvedéséről* elmélkedő *Hitszónok*“ *Stannihurst Jézus* társ. atya „*Jézus szenvedése*“ című munkájának felhasználásával. Az elmélkedések füzetekben fognak megjelenni. Az első már decemberben kikerül sajtó alól. Ára 50 kr. 5—6 iv terjedelemmel, mely a t. előfizetőknek bérmentve fog megküldetni. Az előfizetések *Simon- tornyára*, *Tolnam.* küldendők.

— *Az ungvári papnevelőház* egyházirodalmi iskolája első kiadványa jelent meg. Címe: *A gör. szert. kath. egyház ünnepeinek értelmezése.* Ismer- tetését jövő számunkra hagytuk.

— „*Gyakorlati hitelemzések*“ a népiskola I. osztályában című munkájára hirdet előfizetést az egy- házi irodalomban ismert *Keletéri.* — A módszertani- lag kidolgozott műről a ft. ordinariatusnak refeláló bi- rálók igen kedvező nyilatkozata alapján, az iskolai igazgatók, hitelemző lelkészek és kiválóan a kezdő hitelemzők, növendékpapok, tanítók, nevelők szü- lők és képezdei növendékek figyelmébe ajánljuk e megjelenendő munkát, melynek ára, 13—14 na- gyobb 8-ad ivre terjedő s diszes kiállítása mellett, csak 1 frtra van szabva, bérmentes szétküldéssel. E kedvezményben azonban az utánvéttel megren- delők, a növ. papokat és képezdeszket kivéve, nem részesülnek. Ez előfizetési pénz és megrendelések *Bajára* (*Bácsm.*) szerző-kiadóhoz küldendők.

— „*A friedlingeni káplán*“ című oktató- beszély. *Irta* Dr. *Molitor Vilmos*, fordította *Dr. Tódor József.* Az eredetiben 15 ivnyi mű magyar fordításának megrendelési ára csak 60 kr, mely összeg a fordító urhoz küldendő *Gyula-Fehérvárra.*

— *Philothea*, vagy utmutatás az istenes életre. *Irta* *Szalézi sz. Ferencz* genfi püspök. Többféle fordítás nyomán átdolgozta *Haugg Leo* a szatmári írg. növérek lelkiigazgatója. E magyar fordítást különösen az is ajánlja, hogy főleg *Szenczy Imre* magyar fordítása nyomán készült. — *Imakönyv- alakban* a jövő év első havában fog megjelenni. Előfizetési ára vászonba kötve 1 ft, bőrkötésben arany metszéssel 2 ft, előfizetőknek bérmentes meg- küldéssel. Megrendelhető postai utalvánnyal *Lövy Miksa* kiadónál *Szatmártt.*

— *A veszprémi növendékpapság* „*Pázmány- kör*“-e, több oldalról való fölszólítás folytán, tu- datja mindazokkal, kik az általa magyarított „*Mül- ler Ernő* *Erkölcstan*“-át megszerezni ohajtják, hogy az még több példányban kapható; miért is meg- rendeléseikkel egyenesen a „*Pázmány-kör*“-höz for- duljanak. Ára a 75 ivre terjedő két vaskos kötet- nek 6 frt, növendékpapoknak 5 frt. — Tíz egy- szerre megrendelt példány után egy tiszteletpél- dánnyal kedveskednek.

TARTALOM :

A t. olvasókhoz!
Szemle. *Dr. Rapaics Raymund.*
Egyetemes Egyháztörténelem.
Füssy Tamás. IX. Pius pápasága.

Répászky József. Általános Dogma-
tika, vagyis Alapzatós Theologia.
Haynald Lajos. Parlatore Fülöp.

Némethy Lajos. Török meesetek
Budán.
Könyvészet.
Irodalmi vegyesek.

A megrendelések teljesítésére ajánlja magát **Szolcsányi Gyula**, könyvkereskedő Egerben.

Nyomatott az érseki lyceum könyvnyomdájában, Egerben, 1878.